У ПОРЕЧУ, ДАНАС У МАКЕДОНИЈИ, КРАЈУ ГДЕ ЈОШ ПАМТЕ ВОЈВОДЕ И ХАЈДУКЕ

Притисло нешто, тешко и непрозирно

Овај крај око реке Треске, у западној Македонији, некада су звали Малом Шумадијом. Овде је у првој деценији XX века било језгро Четничке акције, војводовали су Мицко Крстић, Михаило Јосифовић, Тренко Рујановић, Дане Стојановић... Статистички, ту данас Срба скоро да и нема. Расељено, раскућено, убијено, расрбљено. Али, треба мало загребати и бити стрпљив. Прича нарасте као тесто. Испод дуплог дна идентитета векује једна друкчија стварност. Није весела, али постоји

Пише: Милутин Станчић

Хладно фебруарско јутро на излазу из Скопља бистри нам видике и упућује знатижељни поглед ка крајолику западног дела Македоније. О мало знаном Поречу и поречким Србима, о чудним токовима историје рода, прича нам наш водич Драган Илић. И сам пореклом из тог краја, указује да је Пореч дао велика имена у српској историји.

– Мој деда био је кмет Новак Илић. Умро је 1943. У касније издатим документима стајало је да је Илијевски, уз појашњење да је „свако 1945. питан како жели да се презива". Тај систем направио нам је више зла и рана но све епохе и власти претходно. То је и допринело нестајању Срба у Поречу. Данас, веле, има 7.000 душа у целом крају.

Прошлост, тегобна, живи у причама народа овог краја. Једном су Арнаути у пролеће сељацима отели и одвели велико стадо оваца. Тражили су канте злата да би вратили овце. У свим селима је, с муком, сакупљено и дато. Али исти харач поновио се најесен. Тада се војвода Михаило Јосифовић дигао у планину и завео ред. Почистио зулумћаре. После више нису долазили.

Михаило је био српски четнички војвода са почетка XX века, из времена борби за Македонију. Укључио се још 1905. као четник Рада Радивојевића Душана. После Радове погибије, 1907, делује као војвода. Када је избила арбанашка побуна 1913. бранио је Кичево заједно са Василијем Трбићем, Бошком Вирјанцем, Јованом Долгачем и Данетом Стојановићем.

Прича нам тако Драган Илић, док се пред нама отвара крајолик и у углу парче тока реке Треске. Управо по њеном поречју, тамо где се долина наслања на централну Македонију, Пореч носи име. Средиште и највеће место Пореча је градић Македонски Брод, општинско место. Мештани Треску зову и Велика река.

НИШТА НЕ ПОСЕДУЈУ, А СВЕ ИМАЈУ

Наилазимо на два села пуна турских застава. Пут онда скреће у атар Латова, где трагамо за саговорником о војводи Мицку Крстићу (1855–1909), Мицку Поречком, четничком војводи у Старој Србији (данашњој Македонији). Човек пред нама одмиче пешице, сустижемо га.

– Да те повеземо?

Седа, упознајемо се. Вели, он је Сашо Крстевски, потомак славног војводе. Води нас до места где је била Мицкова кућа, показује нам пут којим је отишао и онај којим је дошао када је страдао.

– Мицко се родио овде, у Латову, у Рабетинској Реци. Његови преци су из села Требина у Поречу, области која је снажно неговала српске традиције. Као дечак Мицко је отишао у Скопље да изучи самарџијски занат. По повратку, затекао је стару обест албанског Џемаил-аге, који му је понижавао и уцењивао оца. Мицко то није могао да поднесе, ступио је у борбу... Имао је ћерку Ленку, а она Анастасију, моју бабу. Причали су ми стари да је страдао кад је дошао у село на Петковдан, своју славу – каже Сашо.

Прима нас у кућу, домаћински. Има троје деце: Кристина, Сашко и Борче. Говори нам и о околини, о селу Русјаци, о Броду.

– Иако је центар округа, полако замире. Нестају људи, нема посла, тешко се живи.

Препознатљив је и живописан говор овог скрајнутог дела данашње Македоније. Лепо збори и потомак Мицков. Живи с породицом, одвише скромно. Такав је, каже, и Мицко био. Није грабио у своје амбаре.

Прича некако лакше тече уз домаћу шљивовицу, мученицу, преклањску (лани је род био слаб).

– Писао је Мицко своја сећања, али нису сачувана. Неки рођак однео записе у Скопље, тобож да штампа књигу, а заправо узео велики новац да то уништи. Да нестану трагови.

Мицков потомак вели да је војвода убијен у Слатини, нека друга сазнања кажу у Ижишту, а сахрањен је у месту Дворци. У Броду је имао споменик.

Народ је овде преплашен, с опрезом прогоњених. Тешко се отвара при првом сусрету, чека. Простосрдачни сељаци, осмехну се поменеш ли неког војводу, неког из тог краја. Нису навикли да „неко збори о њиховим великанима а да нема зле намере...”

– Простодушност? Ништа не поседују, а све имају. Доброта зрачи из њихових очију.

Није случајно што су остали последњи у овом крају који замире, само река буја у пустој лепоти.

ОСТАЛО ЈЕ НЕШТО ЉУДИ

– Знате ли ви нешто о Зафиру Премчевићу? – пита Драган Илић, младиће Влатка и Александра Ђурчевског из села Лупште. Они се осмехују, румених образа. Чули, не дочули, купују брашна у јединој продавници у Модришту, код домаћина Љупчета и Бранке. Пазаре на вересију, враћају у дрвима. Драган их пита кад ће да се жене, они се осмехују:

– Биће, биће...

Љупчо, каже, има десет крава. Продаје млеко, али и „подсирује, храни синове у Скопљу”. Отвара нам стару цркву из XIV века посвећену светом Атанасију Великом. Пред вратима

диже поглед према небу. Забринут је за усеве. Обрађује земљу својих предака, али „зна и све сигнале друштва". Тако тумачи „привилеговану праксу" да му контроле стижу у низу, „шаљу их преко разних инспекција из Прилепа, Гостивара, Кичева..."

– Како, бре, ти си возач, а толике књиге си изучио, одакле знаш сву ту историју? – пита Драгана, с искреним чуђењем.

– Променило се време, земљаче, интернет омогућава и да се штошта паметно научи. Види о проклетству овога краја, одакле и сам потичем, види и чуј зашто је толико запостављен и уништен. Кривица свих ових људи пострадалих је једино то што су Срби – каже му Драган, отпијајући гутљај домаће шљивовице.

Станко Ивановски је у пролазу. Каже, пошао из Брода у Самоков, да обиђе пчеле. Причамо обазриво, изокола, споро се отвара. Ипак нам открива да је био полицајац, радио и у Скопљу осам година. Његова породица до 1955. носила презиме Ивановић.

– Сада смо Ивановски. Знате и ви све о овом крају, немам шта додати. Тако је, како је, све сам видео и искусио.

Помиње нам Митрета Јосифовског у Самокову који, вели, има књиге о Поречу. Да га потражимо, препоручује. Као да је желео себе да растерети од даље исповести.

Застајемо у селу Манастирец. У кафани „Извор", код газда-Славета, прави предах за кафу. Зборимо тихо, некако уморно, свако са својим мислима и помешаним осећањима.

– У мом детињству, овде је било четристо деце. Данас школу у селу похађа само тридесетак – прича Славе. – Затворено је све овде, децо. Време одавно стало. Остало је нешто људи, боримо се. Не ради „Сувенир", где је некада било 500 запослених. Сада су неки Чеси дошли да газдују фабриком, али, видим, тешко да ће ишта бити. Имају само седам-осам радника. Туга. Не ради „Црн бор", „Електромонтажа", „Годел"...

Школу у Манастирецу, кажу, подигао је Тодор Цветановић (Цветановски), који је „био изолован у Албанији, па се вратио 1946”.

Девич, пише на табли. Застајемо, загледамо, па настављамо. У Тополници само лавеж паса, уски сокаци. Један води узбрдо. Наилази Мика, мештанин, младић. У чизмама је, усред неког тежачког посла. У селу је, каже, остало још двадесетак људи. Ту је и кућа Драганове мајке, испод ње још једна, ближа реци. Село питомо, мирно. Предање вели да су у давнини овде дошла три брата. Тако су настале Доња махала (Чукалевци), Средња (Шашковци) и Горња. Црква светог Мине је из 1910. Око ње, као у порти, сеоско гробље.

БЕЛАСАЈУ СЕ КОСТИ НА СУНЦУ

У близини поречког манастира посвећеног Пресветој Богородици, задужбине краља Милутина Немањића, налази се Спомен-костурница овдашњих Срба, мештана, масакрираних на Бадњи дан 1916. У том страшном покољу, који су извршили бугарски окупатори, убијено је сто три угледна становника. Проливена крв и страх требало је да људима „промене националну свест”. Историја тај догађај памти као Масакр крај Дервишке њиве.

Стручњаци надлежних министарстава Владе Србије, као и републичких завода за заштиту споменика културе Србије и Македоније, обишли су у лето 2003. српске споменике и гробља на територији Македоније. О овој Спомен-костурници извештавају:

„Спомен-капела са костурницом у селу Манастирец код Македонског Брода посвећена је стрељаним житељима Пореча и околине, страдалим од бугарских окупатора 1916. године. Споменик је релативно добро очуван и о њему се старају из оближњег манастира Мала Богородица.”

На основу детаљног извештаја и процене, планирани су конкретни радови на санацији и обнови. Највећи део тога и данас, дванаест година касније, „тек треба реализовати”. Стојећи пред костурницом, ах, можемо посведочити само о ужасном немару према прецима, мученицима, историји. Према себи. Разваљена врата, полупани прозори, разбацане кости и лобање. А одмах поред је манастир, са добро замандаљеним вратима. Они који њиме сада газдују, припадници неканонске цркве, чувају га чак и видео-надзором. Кроз прозор, изгледа, не гледају. Разбацане кости мученика не беласају се пред њиховим очима.

Пред школом у Манастирецу играју се деца. Прихватају нас радознало, како то само деца знају. Најговорљивије су девојчице. Ивана из првог, Христина и Викторија из четвртог разреда. Бистро и отресито, као одрасле, описују нам школу и свакодневицу у селу.

У повратку, углавном ћутке се возимо према Броду. Притисло нешто, тешко и непрозирно. Са нама је и Благојче из Модришта. И он ћути, као да са стране одмерава тежину онога што ћемо понети одавде. Пут вијуга кроз Пореч и кроз време. Крај пута знакови. А ми, на путу? Знамо ли куда све ово води? **<**

Објављено: понедељак, 10. август 2015, 15:24h

(Извор: „СРБИЈА – Национална ревија”, број 49, 2015)

***

Чибук војводе Мицка

Црква у селу посвећена је Пресветој Богородици, каже Сашо и води нас до ње. Златни сат војводе Мицка понео је као породичну успомену Сашов рођени брат, који живи у Белом Брду, у Хрватској. А њему, Сашу, остали су прстен и чибук. Показује нам и присећа се песме „Седнал ми Џемо слободен".

***

Иста мера

На свадбу Мицкову, приповедају у Поречу, дошао и Џемо, његов побратим. Тражио Џемо да пољуби младу. Мицко му рекао да може, али само ако он њему доведе сестру своју. Џемо, охоли, љутито одбио и напустио свадбу. Касније су се „два пута сукобили на крв и нож".

***

Под једним кровом

У Тополници, причају нам, сеоске куће некада су грађене са занимљивим балканским горштачким обележјима. У приземљу или сутеренском делу биле су стаје, магазе, амбари, а изнад конаци. На тавану се сушило месо. Све под једним кровом. Зими, кад насвирају снегови, није се морало ни излазити напоље.